

- 7 Što se pak tiče toga da zbog razboritosti ne postajemo ništa sposobniji činiti stvari koje su lijepe i pravedne, vratimo se ponešto unatrag,¹ oslanjajući se na ovo počelo. Kao što kažemo, kako neki koji čine pravedne stvari ipak sami nisu pravedni — poput onih što čine stvari naložene zakonom, bilo nehotice bilo iz neznanja bilo zbog čega drugog, a ne zbog samih tih stvari (iako ti čine stvari koje treba i one koje treba činiti valjan čovjek) — isto tako, čini se, postoji i stanje u kojem čovjek može izvršavati pojedine čine da bi bio dobar, naime: mora te čine izvršiti prema izboru i radi njih samih. Dakle, krepost tvori ispravan izbor, ali onim stvarima koje po naravi radi izbora valja učiniti ne bavi se krepost, nego jedna druga sposobnost. Na tome se treba više zadržati, i te stvari jasnije izložiti. Postoji sposobnost koja se zove domišljatost; to je ona koja omogućuje da se učine stvari što vode postavljenom cilju te da se ori pogodi. Ako je cilj čudoredno lijep, ona je pohvalna; ako je cilj nevaljao, ona je tek lukavost. Zbog toga i razborite ljude nazivamo domišljatim ili lukavim. Razboritost doduše nije ta sposobnost, ali je nema bez te sposobnosti. Uz to, öko duše ne postiže toga stanja bez kreposti, kao što je rečeno¹ i kako je bjelodano; naime ona zaključivanja koja se tiču činidbe posjeduju počelo, kao 'budući je svrha, ono najbolje, takvo i takvo' pa kakvo god bilo (i neka radi dokaza i bude bilo što), a takvo što nije bjelodano osim onomu tko je dobar; jer nevaljalost izopačuje i obmanjuje što se tiče činidbenih počela. Tako te je jasno kako je nemoguće biti razborit ako čovjek nije dobar.
- XIII. Valja još jednom razvidjeti i samu krepost, jer se i krepost prilično isto odnosi; kao razboritost prema domišljatosti, ne istovjetno, ali slično — tako i naravna krepost prema poglavitoj kreposti. Svima se čini kako svaki pojedini od značajeva

¹ 11. 6—26.

² Usporedi 1139 b 14.

- pripada ljudima nekako po naravi; jer već od samog rođenja mi smo pravedni ili skloni umjerenosti ili hrabri i slično, pa ipak tražimo nešto drugo kao poglavito dobro i takva svojstva prisutna na neki drugi način. Jer i u djeci i u zvijerima po naravi su prisutne takve sposobnosti, samo što su one bez uma očigledno štetne. Ali, kako se čini barem se ovo vidi: kao što se čovjeku snažna tijela a bez vida može, dok se giba, dogoditi da padne te silno nastrada jer je lišen vida, isto tako i tu; pa ipak, ako čovjek stekne um, onda se razlikuje u djelovanju; i stanje koje je tek nalikovalo na krepost sad će biti poglavito krepost. I kao što u rasudnome dijelu¹ postoje dvije vrste, domišljatost i razboritost, tako postoje dvije vrste i u čudorednom dijelu, naravna krepost i poglavita krepost, a od njih ova druga ne biva bez razboritosti. Zbog toga neki kažu kako su sve kreposti neke razboritosti, pa je i Sokrat dijelom ispravno a dijelom pogrešno istraživao: pogriješio je mnijući kako su sve kreposti — razboritosti, ali je ispravno smatrao da ih nema bez razboritosti. Znak je toga što čak i danas svi, kad određuju krepost, pošto su naveli samu sposobnost i njezine stvari, pridodaju kako je stanje u skladu s ispravnim načelom. A ispravno je ono načelo koje je u skladu s razboritošću. I čini se da svi nekako nagađaju kako je krepost takvo stanje, naime ono koje je u skladu s razboritošću. Ali treba poći i malo dalje. Jer nije samo stanje koje je u skladu s ispravnim načelom nego je krepost stanje *po* ispravnom načelu. A razboritost je ispravno načelo u tim stvarima. Sokrat je dakle mislio kako su kreposti počela² (jer je mnio da su sve one oblici znanosti), dok mi mislimo da su *po* počelu.
- 6 Stoga je prema rečenome jasno da se ne može biti poglavito dobar bez razboritosti, niti pak raz-

¹ To jest: u onome dijelu nas (τό δοξαστικοί) u kojem se oblikuju mnijenja.

² Izvorno Λόγος (lat. *principium*), ovdje u posebnom značenju: *počelo* ili *načelo* (o. p.).

borit bez čudoredne kreposti. Time bi se mogao razriješiti i dokaz kojim bi tkogod prigovorio da se kreposti razdvajaju jedne od drugih, jer isti čovjek nije od naravi nadaren za sve kreposti, tako te je jednu već stekao dok druge još nema. Takvo je što moguće što se tiče naravnih kreposti, ali nije moguće što se tiče onih prema kojima se čovjek naziva dobrim uopće. Jer s prisutnom jednom, razboritošću, bit će prisutne i sve ostale. Jasno je, dakle, sve i kad razboritost ne bi bila ainidbena, trebala bi nam zbog toga što je krepost njezina dijela,¹ i što neće biti ispravna izbora bez razboritosti kao ni bez kreposti, jer jedna tvori samu svrhu, dok druga nagoni na stvari koje treba činiti radi svrhe.

35

H45

5

Ali razboritost nema ovlasti nad mudrošću, niti nad boljim dijelom duše, kao što ni liječništvo nije iznad zdravlja: jer ona se ne služi mudrošću, nego se trsi oko njezina nastanka; dakle, ona naređuje radi nje, ali ne i njoj. Uz to, slično bi bilo kad bi tkogod rekao kako državničko umijeće vlada bogovima, jer ono nalaže o svim stvarima u državi.

10

¹ To jest: rasudnog dijela duše.

VII.

Nakon toga, započevši iznova, treba reći kako postoje tri vrste čudorednih stanja koje valja izbjegavati: porok, neuzdržnost, zvjerstvo. Opreke prvim dvjema bjelodane su; jednu nazivamo krepošću, drugu uzdržnošću. Dočim zvjerstvu bi najviše pristajalo suprotstaviti nadčovječnu krepost, nekakvu polubožansku ili božansku, kao što je ono Homer predočio gdje Prijam govori o Hektoru koji bijaše odveć dobar: »i nije se ni činio djetetom smrtna muža, nego božanskim.«¹ I zato ako — kao što kažu — od smrtnika nastaju bozi po suvišku kreposti, bjelodano je kako bi od te vrste moralo biti i stanje oprečno zvjerstvu; te kao što u zvijeri nema ni poroka ni kreposti, nema je ni u boga; nego je njegovo svojstvo dostojnije od kreposti, dok je u zvijeri drukčijeg roda negoli je porok.

15

20

25

A budući je rijetko da je čovjek božanski — kao što običavaju govoriti Lakonci, koji kad im se tkogod veoma sviđa kažu »pošanski muš«,² isto je tako rijetko zvjerstvo među ljudima; ono se najčešće susreće među barbarskim pucima, a ima slučajeva i u nas, što zbog bolesti što zbog unakaženosti; uz to, tim imenom pogrđujemo one od ljudi koji pretjeruju u poroku. Nu na to ra-

30

¹ Homer, *Ilijada*, (XXIV, 258; dosl. prijevod).

² Kako je Aristotelov navod u dorskom narječju, prijevod to pokušava ugrubo prenijeti (o. p.).

- spoloženje još ćemo se i poslije osvrnuti,¹ dok se o poroku već prije govorilo;² sada pak valja govoriti o neuzdržnosti, mekoputnosti i razmaženosti, te o uzdržnosti i ustrajnosti; a ni jedno od tih ne smijemo shvatiti ni kao stanja istovjetna s krepošću ili porokom, niti pak kao drugi rod.
- 5 Kao i u slučaju ostaloga, treba iznijeti bjelodanosti a zatim prvo pretresti ono što je dvojbeno te tako nastaviti dokazivati koliko je moguće sva uobičajena mnijenja o tim čuvstvima; a ako nije moguće, onda barem ona kojih je najviše i koja su najglavnija. Jer ako se razriješe sve teškoće i ostave netaknuta uobičajena mnijenja, sama stvar će se dostatno dokazati.
- 6 Dakle, smatra se da su uzdržnost i ustrajnost valjana i pohvalna svojstva, a neuzdržnost i mekoputnost loša i pokudna; i uzdržan je onaj čovjek što ostaje pri svojoj prosudbi, dok je neuzdržan onaj tko teži napustiti vlastitu prosudbu. Neuzdržan čovjek, znajući kako su loše stvari koje čini, ipak ih čini zbog čuvstva, dok uzdržan čovjek, znajući kako su želje loše, ne slijedi ih upravo zbog svoje prosudbe. Umjeren čovjek se smatra i uzdržanim i ustrajnim, dok uzdržan čovjek jednima je uvijek umjeren, a drugima nije; i nekima je neobuzdan čovjek neuzdržan i neuzdržan neobuzdan onako smiješano, dok su drugima drukčiji. O razboritu čovjeku jednom kažu kako ne može biti neuzdržan, a jednom opet kako i oni što su razboriti i domišljati bivaju neuzdržani. Uz to se kaže kako ljudi bivaju neuzdržani u srdžbi, časti i dobitku. To su, dakle, stvari koje su rečene.
- 7 II. Može tkogod dvojiti, kako se može ispravno shvaćati, a ipak biti neuzdržan. Dakle, neki kažu da onaj tko zna ne može biti takav, jer bilo bi čudnovato — kako je mislio Sokrat — ako bi čovjekom kad je znanje u njemu zagospodarilo

¹ 1149 a 1.

² Vidi knjige II—V.

- Štogod drugo i potezalo ga okolo poput roba.¹ Jer Sokrat se u cijelosti protivio takvu nauku, držeći da i ne postoji neuzdržnost; jer nitko tko prosuđuje ne djeluje protiv onoga što je najbolje, nego samo iz neznanja. Nu takav se nazor jasno protivi onome što je bjelodano, te valja istražiti što se tiče toga čuvstva; naime, ako takav djeluje iz neznanja, koji je način toga neznanja. Bjelodano je da neuzdržanik ne misli kako je tako pravo prije nego se ne nađe u dotičnome čuvstvu. Ima ljudi koji se s nekim dijelovima toga nauka slažu, a s nekima ne; prihvaćaju da ništa nije snažnije od znanja, ali ne prihvaćaju da nitko ne čini ništa protiv onoga što mnije da je bolje, te stoga kažu kako neuzdržanik nema znanja, kad njime vladaju užici, nego ima mnijenje. Nu ako je posrijedi mnijenje a ne znanje i ne čvrsta pretpostavka što se opire, nego slabašna, kakva je u onih koji dvoume — slijedi oprost onima što ne ostaju pri svojem mnijenju pred snažnim žudnjama, ali nema oprosta čudorednoj nevaljalosti, kao ni jednom drugom pokudnom stanju. A da li kad se sama razboritost opire? Jer ona je ono najjače stanje. Ali to je besmisleno; onda će, naime, isti čovjek istodobno biti i razborit i neuzdržan, dočim nitko ne bi rekao kako je s'ojstvo razborita čovjeka hotimice činiti najveće nevaljalštine. Uz to je već prije pokazano kako je razborit čovjek onaj koji djeluje¹ (jer se bavi krajnjim pojedinačnostima)³ i koji posjeduje ostale kreposti."
- 6 I dalje, ako je tkogod uzdržanik po tome što ima snažne i nevaljale žudnje, onda umjeren čovjek neće biti uzdržan niti pak uzdržan umjeren; jer umjeren čovjek nema ni pretjeranih ni nevaljalih žudnji. Ali uzdržanik ih mora imati; ako su

¹ Usp. Platon, *Protagora*, 352 B.

² 1140b 4—6.

³ 1141b 16.

⁴ 1144b 30.

- žudnje valjane, onda je nevaljalo ono stanje koje priječi da ih slijedimo, tako te svaka uzdržnost ne bi bila valjana; ako su pak žudnje slabašne a ne nevaljale, onda nema ničeg dostojnog u protivimbi prema njima; ako su opet i nevaljale i slabašne, nema ništa veliko u takvoj oporbi. 15
- 7 Uz to, ako uzdržnost čini da se čovjek drži svakog mnijenja, onda je nevaljala, kao kad se drži tako i lažna mnijenja; i ako čovjek u neuzdržnosti lako napušta svako mnijenje, postojat će onda i valjana neuzdržnost, kao ona Neoptoleмова u Sofoklovu Filoktetu;¹ dostojan je hvale jer nije ostao pri onome na što ga je nagovarao Odisiej, zbog toga što ga je boljelo lagati. 20
- 8 Uz to, teškoću sadrži i sofistički dokaz (koji je lažan). Sofisti žele navesti ljude na besmislene tvrdnje, kako bi im se divili kad uspiju; zaključak što slijedi vodi do dvoumlja, jer um je posve sputan kad ne želi mirovati, budući da zaključivanje ne zadovoljava, a ne može nastaviti dalje, 25
- 9 jer ne može razriješiti dokaz. Naime, postoji dokaz po kojem je nerazboritost zajedno s neuzdržnošću zapravo krepost. Zbog neuzdržnosti čovjek čini oprečno onome što pretpostavlja; pretpostavlja da su dobre stvari zle i da ih ne treba činiti, tako će činiti one stvari koje su dobre, i ne one zle. 30
- 10 Uz to, onaj tko iz osvjedočenja i po izboru traži i iskušava užitke činio bi se boljim od onoga tko tako čini ne prema razboru, nego zbog neuzdržnosti; taj je izlječiviji jer se može odgovoriti od toga. Ali na neuzdržana čovjeka može se primijeniti poslovice: »Kad i voda zaguši, što onda treba popiti?« Da bijaše osvjedočen glede onoga što čini, prestao bi pošto je odgovoren od toga; ali sad on ipak tako postupa unatoč drukčijem osvjedočenju. 35 1146 b

¹ Vidi II. 895—916.

- U Uz to, ako se neuzdržnost i uzdržnost tiču svega, tko je onda neuzdržan uopće? Naime, nitko nema sve vrste uzdržnosti, pa ipak kažemo kako su neki takvi uopće. 5
- 12 Takva su dakle dvoumlja što se tu javljaju; neke od točaka moraju se odbaciti, a druge ostaviti; jer razrješenje teškoće sastoji se u iznašašću onoga što je istinito. Stoga prvo valja razvidjeti djeluju li neuzdržani ljudi znalice ili ne i kako znalice, zatim što treba pretpostaviti da je ono po čemu je tko god neuzdržan ili uzdržan — kažem: da li u odnosu na svaki užitak i bol ili pak na neke ograničene vrste; te jesu li isto uzdržan i ustrajan čovjek ili su štogod različito; i slično s ostalim stvarima što su srodne s ovim istraživanjem. Početak razmatranja je pitanje da li je razlika¹ između uzdržanika i neuzdržanika po onome prema čemu se odnose ili po njihovim stavovima, kažem: je li neuzdržanik neuzdržan samo po stanovitoj stvari, ili pak samo po stavu, ili opet ne ni tako, nego po obojem; zatim: tiču li se neuzdržnost i uzdržnost svih stvari ili ne; jer onaj tko je neuzdržanik uopće ne bavi se svima stvarima, nego samo onim kojima i neobuzdanik, i nije takav naprosto po odnosu prema tima (budući bi tada njegovo stanje bilo istovjetno neobuzdanosti), nego po načinu odnošaja. Jedan je vođen vlastitim izborom, smatrajući da uvijek treba loviti užitak koji je nazočan; drugi ne misli tako, ali se odaje istom. 10 15 20
- 3 što se tiče toga da je istinsko mnijenje (a ne znanje) ono protiv čega je tko god neuzdržan, nije važno za ovo dokazivanje; jer neki od onih koji mniju ne dvoume, nego misle kako točno znaju. 5 25
- 4 Ako zbog svojega slabašnog osvjedočenja oni koji mniju više čine protivno vlastitoj pretpostavci negoli oni koji znaju, onda se znanje neće ništa razlikovati od mnijenja, jer jedni su ništa manje

¹ Razlika (*differentia*) ne između njih dvojice, nego između njih dvojice ujedno i sličnih značajeve.

osvjedočeni u ono što mniju negoli drugi u ono što znaju, kako pokazuje i Heraklit.¹ Nu budući dvostruko kažemo 'znati' (naime: kaže se kako 'zna' i onaj tko ima znanje, ali se njime ne služi, i onaj tko se služi njime), razlikovat će se, kad čini ono što ne treba, onaj tko ima znanje ali ga ne primjenjuje, od onoga tko ga ima i primjenjuje ga; jer ovo drugo se čini neobičnim, ali ne i prvo ako postupa ne primjenjujući svoje znanje.

6 Budući postoje dvije vrste stavaka,² ništa ne priječi onoga tko ih ima oba da ipak čini protiv svojega znanja, ako se služi onim stavkom koji je sveopći, a ne onim što je poseban; jer pojedinosti su stvari koje treba činiti. A postoji razlika i u sveopćem stavku; jedno se tiče samog činitelja, i drugo stvari, kao 'svakomu čovjeku koriste suhe jestvine', i 'ovaj je čovjek' ili 'ova je jestvina suha', ali da li je 'upravo ova takva', o tome dotičnik ili nema znanja ili ga ne primjenjuje. Tako će se ti načini znanja neizmjerljivo razlikovati, te se ne čini neobičnim znati na jedan način, dok je na drugi način čudnovato.

7 Uz to, ljudima se događa i da posjeduju znanje na način što je drukčiji od upravo izrečenog; naime, u posjedovanju ali nekorišćenju znanja vidimo razliku u stanju, kao da ga oni nekako i imaju i nemaju, na priliku u slučaju usnula, poludjela ili pijana čovjeka. A upravo tako su raspoloženi oni koji su obuzeti čuvstvima; jer napadaji srdžbe, spolne žudnje i slični porivi bjelodano izmjenjuju i samo tijelo, te u nekih izazivaju i pojave ludila. Stoga je jasno kako treba reći da su neuzdržanici nalik upravo takvima. Pri tome ništa ne znači što govore riječi koje potječu

¹ Aluzija na dogmatički stil Heraklitova nauka.

² Prvi stavak (*Premisa maior*) praktičkog silogizma je sveopći, naime opće pravilo; drugi stavak (*premissa minor*) je posebičan, pojedinačan, kao primjena dotičnog pravila na dani slučaj.

od znanja; jer i oni koji su obuzeti tim čuvstvima govore dokaze¹ i navode iz Empedokla,² te i oni što tek uče nižu riječi jedne za drugim, ali još ne znaju; jer moraju se s time srasti, a za to treba vremena; stoga treba pretpostaviti kako neuzdržanici govore upravo kao i glumci.³

9 Uz to, sam se uzrok može promatrati i prema naravi; sveopći stavak je mnijenje, dok se drugi stavak tiče pojedinosti, nad kojima vlada zornost; kad od toga dvoga nastane jedno, duša nužno u jednom slučaju potvrđuje zaključak, dok pri tvorbenim mnijenjima mora odmah i činiti; na primjer: ako imamo »sve slatko mora se kušati« i »ovo je slatko«, kao jedno od pojedinosti, — onda nužno onaj tko može i tko nije spriječen mora to odmah i učiniti. Kada je, dakle, prisutan jedan sveopći stavak koji priječi kušati, i drugi »sve slatko je ugodno« te »ovo je slatko« (što je mnijenje koje se provodi), i kad je prisutna želja, onda iako nam prvi nalaže izbjegavanje, želja nas navodi na to, a ona može pokrenuti svaki od dijelova tijela; tako se događa da se čovjek ponaša neuzdržano nekako po načelu i mnijenju, i to ne oprečnu u sebi samom, nego po pripatku — jer želja jest opreka, ali ne i mnijenje — • prema ispravnom načelu. Otuda i proizlazi da zvijeri nisu neuzdržane, jer one nemaju sveopće pretpostavke, nego samo predodžbu i pamćenje pojedinosti.

12 Što se pak tiče toga kako se razrješuje neznanje, te >kako neuzdržanik ponovno zadobiva znanje, objašnjenje je isto kao i za pijana ili usnula čovjeka, i nije svojstveno samo ovom stanju; o

¹ Jer se čini da znaju što govore.

² Vjerojatno moralne izreke, bilo iz Empedoklova djela, bilo prema kakvom komediografu u kojega je junak citirao Empedoklove čudoredne krilatice.

³ Koji glumeći na pozornici ne izrazuju vlastita čuvstva i stavove.

tome treba poslušati naravoslovce.¹ Budući je završni stavak² mnijenje o osjetnome i vlada našim postupcima, dotičnik — nalazeći se u tome čuvstvu — ili nema znanja ili ga pak tako ima kao da imati ga nije znati, nego samo govoriti, kao ono pijanac navode iz Empedokla; a budući da posljednji stavak nije sveopći, niti je pak jednako predmet znanstvene spoznaje kao onaj sveopći, čini se da je upravo onako kako je Sokrat nastojao odrediti.³ Jer znanje koje je prisutno kad dođe do čuvstva nije ono poglavito znanje; i to nije ono 'koje se povlači okolo' zbog čuvstva, nego je posrijedi osjetilno znanje.⁴

Nek je toliko dosta što se tiče činidbe sa znanjem ili bez njega, i s kakvim se znanjem može biti neuzdržan.

Sad valja zasebice reći da li je itko neuzdržan uopće ili su pak svi ljudi takvi posebično, i ako itko jest, s obzirom na što. A već je bjelodano, kako se i uzdržani i ustrajni te neuzdržani i mekoputni odnose prema ugodama i bolovima.

Od stvari koje tvore ugodu jedne su nužne, a druge one koje treba izabrati po njima samima, ali koje dopuštaju suvišak. Nužne su ugone one tjelesne (pri čemu podrazumijevam ono što se tiče hrane i potrebe spolne naslade, naime one tjelesnine prema kojima odredismo da se odnose i neobuzdanost i umjerenost); druge nisu nužne,

¹ Grč. *φυσιολόγος* znači istražitelj naravi, naravnih tijela, znanstvenih značajki sveukupne tjelesne naravi, pa taj pojam u ovome kontekstu posve primjereno izražuje arhaizam 'naravoslovac' (o. p.).

² To jest: *premisa minor*.

³ 1145b 22–24.

⁴ Čak i prije negoli čuvstvo (ili strast) pomuti manji stavak praktičkog silogizma, neuzdržan čovjek ne posjeduje poglavito znanstveno znanje, jer mu manji stavak nije sveopći, nego mu je predmet osjetilna pojedinost (npr. 'ova čaša vina').

ali ih treba izabrati po njima samima (kao što su pobjeda, čast, bogatstvo te slične stvari od dobara i ugoda). Stoga one koji pretjeruju u tim ugodama, a usuprot ispravnu načelu, koje je u njima samima, ne nazivamo neuzdržanima uopće, nego pridajemo kako su neuzdržani u novcu, dobitku, časti ili srdžbi — a ne uopće, zbog toga što su drukčiji od tih i nazivaju se tako samo po sličnosti, upravo kao onaj Čovjek¹ pobjednik na olimpijskom natjecanju; u njegovu slučaju zajednička odredba se malo razlikovala od one njemu svojstvene, pa ipak je bila drukčija. Znak je toga što se neuzdržnost, bilo uopće ili pak pojedinačno, ne pokazuje samo kao pogreška nego i kao neitakav porok, dok se nitko od spomeitih ne osuđuje tako. U slučaju ljudi koji se odaju tjelesnim užicima — a kojima kažemo kako se bave i umjeren i neobuzdan čovjek — onaj tko ide za suviscima u ugodama — dok izbjegava stvari koje su bolne, poput gladi, žeđi, vrućine i hladnoće te ostalih stvari koje se tiču opipa i okusa — i to ne prema izooru, nego protiv izbora i razuma, naziva se neuzdržanim, bez ikakva dodatka 'prema tome ih ovome', nego samo uopće. Dokaz je toga što se kaže kako su ljudi mekoputni s obzirom na te užitke, ah ne ni na koje druge. Zbog toga i svrstavamo zajedno neuzdržanika i neobuzdanika te uzdržana i umjerena čovjeka, ali ne nikoga od onih drugih, budući da se dotični nekako bave istim ugodama i bolovima; ti se dođu bave tim istim stvarima, ali ne i istim načinom, nego jedni pri tome izabiru, dok drugi ne izabiru. Stoga bismo prije nazvali neobuzdanim

¹ Riječ je o šakaču koji se zvao *Ἀνδρομαχος* (Čovjek) a bio je pobjednik 456. pr. Kr. Njegovo se ime u peripatetičkoj školi navodilo kao primjer analoške porabe riječi. Prema D. Rossu, njegova primjerena odredba ne bi bila »razumna životinja«, nego »razumna životinja koja je pobijedila u šakačkom natjecanju u Olimpiji 456. god. pr. Kr.« Dotično izvorno čitanje ne potvrđuje samo Aleksandar, nego i pronađeni popis olimpijskih pobjednika (*Oxyrhynchus papyrus*).

onoga koji ne žudeći ili tek žudeći pomalo odaje se suvišcima ugoda, dok izbjegava umjerene bo-
love, negoli onoga koji tako čini zbog žestoke
žudnje; jer što bi tek takav učinio uz mladačku
žudnju i u oštru bolu što je lišen svojih nužnih
naslada?

- 5 Od žudnji i od ugoda jedne su po svojem rodu
lijepe d valjane stvari (jer neke od ugoda već su
po naravi dostojne izbora), druge su njima opre-
čne, dok su opet neke po sredini, kao što smo i
prije podijelili,¹ poput novca, dobitka, pobjede,
časti; a u odnosu prema svima tima, i prvima i
onima po sredini, ljudi se ne pokuđuju zbog toga
što im se odaju, te ih žude i ljube, nego zbog svo-
jeg načina i pretjerivanja. (Zbog toga svi oni koji
se usuprot načelu podvrgavaju ili odaju nekoj od
stvari što su po naravi lijepe i dobre, kao oni što
se trse više negoli treba oko časti, djece, ili rodi-
telja, (takvi nisu zli) jer i te su stvari dobre, pa
se pohvaljuju oni koji oko njih nastoje; a ipak
postoji nekakav suvišak i u takvima, ako bi se
tkogod poput Niobe² borio i protiv bogova, ili
kao onaj Satir,³ s nadimkom Ocoljub, koji je bio
toliko privržen ocu, pa je oko toga odviše ludo-
vao). Stoga, a zbog onoga što je rečeno, nema u
tima nikakve opasnosti, jer je svaka od tih stvari
već po naravi dostojna izbora sama u sebi, do-
čim njihovi suvišci jesu nevaljali i treba ih izbje-
gavati. Isto tako nema ni neuzdržnosti, jer neuz-
držnost nije samo ono što treba izbjegavati nego
i ono što se pokuđuje; ali zbog sličnosti čuvstva
ljudi to nazivaju neuzdržnošću, pridajući u sva-
kom pojedinom slučaju i po čemu je tako, kao

¹ 1147b 23–31.

² Nioba je imala 14-ero djece, te se htjela izjed-
načivati s Latonom (koja je imala samo dvoje: Apo-
lona i Artemidu). Za kaznu je ovo dvoje strelicama
poubijalo svu njezinu djecu.

³ Taj je Satir inače nepoznat, dok je *Ocoljub*
(*φιλοπάτωρ*) možda naslov nekog izgubljenog djela.
Burnet pretpostavlja kako je možda riječ o kralju
Bospora, koji je vlastitog oca proglasio bogom (D. R.).

što nazivaju lošim liječnikom ili lošim glumcem
onoga o kojem ne bismo kazali da je loš uopće.
I kao što, dakle, u tom slučaju ne kažemo da su
tako loši, zbog toga što svako pojedino od tih
stanja nije opasno, nego je po sličnosti poput
nje, isto je tako bjelodano kako u drugom slu-
čaju valja pretpostaviti da je neuzdržnost i uzdr-
žnost samo ono stanje koje se tiče istih stvari
kao i umjerenost i neobuzdanost, ali o srdžbi ka-
žemo tako a prema sličnosti, pa zbog toga i doda-
jemo 'neuzdržan u srdžbi' kao što kažemo i 'ne-
uzdržan u časti ili dobitku'.

Neke su stvari ugodne po naravi, i neke su od
njih takve uopće, dok su druge takve prema
rodovima životinja ili ljudi; neke pak nisu takve
po naravi, nego postaju takve zbog unakaženosti,
ili po navikama, ili po izopačenim naravima. Sto-
ga i prema svakoj od tih mogu se zamijetiti pri-
lično slična stanja značaja. Mislim na stanja
zvjerstva, kakvo je u one čovječiće¹ što običava
rasporiti trudnice te žderati dječicu, ili ona po-
divljala plemena na Crnome moru, od kojih —
kako pričaju — jedna uživaju u sirovu ili u ljud-
skome mesu, dok druga naizmjenice uzajmljuju
djecu da ih pojedu na gozbi, ili opet ono što se
govori o Falarisu.² To su stanja zvjerstva, ali neka
nastaju i zbog bolesti (ili u nekih zbog ludila,
kao u onoga što je vlastitu majku žrtvovao i
požderao, ili pak u onoga što je pojeo jetra svo-
jem surobu), druga su opet bolesne pojave nasta-
le zbog običaja, kao navika čupanja vlasi ili gri-
ženja nokata, te žderanje ugljena ili zemlje, pri-
dodavši tima još i spolnu nasladu između mu-
škaraca; u jednih se te pojave događaju po
naravi, a u drugih zbog navike, kao u onih koji
su prisiljavani na pohotu već od djetinjstva.

¹ Možda aluzija na Lamiju iz folklora.

² Vjerojatno je riječ o Falarisovu spaljivanju ljud-
skih žrtava u mjedenome biku.

- 4 Dakle, one kojima je narav uzrok (takvog stanja nitko ne bi nazvao neuzdržnima, kao što ne bi ni žene zbog toga što pri snošaju same ne povaljuju, nego bivaju povaljene; a isto je i s onima koji su u bolesnu stanju zbog navike. Stoga, imati bilo koje od tih svojstava posve je izvan međa poroka, upravo kao i zvjerstvo; a onaj tko ih ima svladavati ili ga ona svladavaju nije stvar neuzdržnosti naprosto, nego neuzdržnosti po sličnosti, upravo kao što i onoga itko je u takvu stanju zbog srdžbe treba nazvati neuzdržnim prema dotičnom čuvstvu, a ne naprosto neuzdržnim.

- Sve pretjeranosti — bilo nerazboritosti, bilo plašljivostii, bilo neobuzdanosti, bilo osornosti — ili su zvjerske ili su bolesne; onaj tko je po naravi takav te se plaši svega, čak i mišjeg cijuka, plašljiv je zvjerskom plašljivošću, dok onaj što se prepao kune¹ ponašao se tako zbog bolesti; od onih koji su nerazboriti jedni su po naravi nerazumni i, živeći samo po sjetilima, takvi su zvjerski, poput nekih plemena dalekih barbara; drugi su pak takvi zbog bolesti, kakva je padavica ili ludilo, pa su bolesni. Od tih je svojstava «moguće imati neka samo zgodimice i ne biti od njih svladan, kažem kako bi tako Falaris suspregao požudu da poždere djetešce ili pak za protunaravnim spolnom nasladom; ali moguće je ne samo imati takve značajke, nego i da one vladaju. I tako, kao što se opaćina u čovjeka naziva opaćinom uopće, dok se o onoj drugoj govori s dodatkom da je zvjerska ili bolesna, a ne uopće, istim je načinom jasno kako je i neka neuzdržnost ili zvjerska ili bolesna, dok je takva uopće samo ona koja odgovara ljudskoj neobuzdanosti.
- Jasno je, dakle, kako se neuzdržnost i uzdržnost tiču samo onih istih stvari kojih i neobuz-

¹ Kune (ili lasice) stari su držali u kući kao mišolovce. Aristotel očigledno aludira na neki zbiljski događaj (H. T.). Inače ista grč. riječ *γάλη* znači i kuna i lasica i mačka.

danost i umjerenost, i kako je ona što se bavi drugim «tvarima druga vrsta neuzdržnosti, nazvana tako u prenesenu smislu, a ne uopće.

- VI. Sada ćemo razmotriti kako je manje sramotna neuzdržnost u srdžbi negoli ona u požudama. Čini se da srdžba donekle čuje razlog, ali ga nekako prečuje, poput žurljivih slugu, koji otrče prije negoli čuju sve što im se nalaže, te krivo izvrše nalog, ili pak poput pasa koji zalaju čim začuju šum prije nego pogledaju da li je posrijedi prijatelj; tako i srdžba, zbog žara i žurbe svoje naravi, sluša ali ne dosluša nalog, i hita na osvetu. Jer razlog ili mašta obavijesti kako je posrijedi uvreda ili zazor, a srdžba — kao da zaključuje kako se protiv toga treba boriti — odmah uskipi; dočim žudnja, samo ako razlog ili sjetilnost kaže kako je stvar ugodna, umah hita na užitak. Tako te srdžba donekle slijedi razlog, a žudnja ne. Stoga je ova sramnija; onaj tko je neuzdržan u srdžbi nekako je svladan razlogom, dok drugi biva svladan žudnjom, a ne razlogom.

- 2 Uz to, lakše se i oprost podaruje onima koji slijede naravne porive, jer je to i lakše s onim žudnjama koje su zajedničke svima, i ukoliko su zajedničke; a srdžba i osornost naravniji su od žudnji za suviškom i stvarima koje nisu nužne; kao, na primjer, onaj koji se branio zbog toga što bijaše udario vlastitog oca govoreći: »I ovaj je udarao svojeg, a ovaj opet svojeg« te pokazavši svojeg dječaćića »i ovaj će mene« reče »kad postane čovjek; nama je to prirođeno«; ili opet poput onoga kojega sin bijaše vukao i koji je naredio da prestane kod vrata, jer i sam bijaše — izbacujući ga — vlastitog oca vukao samo dotle.

- 3 Uz to, što su ljudi lukaviji to su i nepravedniji. Onaj tko je rasrdljiv taj nije lukav, a ni sama srdžba nije takva, nego je otvorena. Ali žudnja je takva, kakva kažu da je i Afrodita, »zlokovarno

čedo Cipra«,¹ dok Homer o njezinu izvezenom pojasu reče:

«... u kom su sve ušivene njezine čini;
U tom je pasu žudnja i ljubav, razgovor tu je
I prelaštenje, što pamet i ljudma zamamljuje
mudrim.«²

Stoga, ako je ta neuzdržnost nepravednija i sramotnija od one što je u srdžbi, ona je onda nekako i neuzdržnost uopće i porok.

- 4 Nitko počinjajući obijest ne čuti bol, a bol čuti 20
svatko koji počinja štogod u srdžbi, dok obijesnik djeluje iz užitka. Ako su dakle oni čini zbog kojih je najpravednije srditi se time i nepravedniji, onda je takva i neuzdržnost iz požude. Naime, u srdžbi nema obijesti.³

- 6 Stoga je bjelodano kako je sramotnija neuzdržnost u žudnji negoli neuzdržnost u srdžbi, i da se uzdržnost i neuzdržnost tiču tjelesnih žudnji i užitaka. Sad se moraju shvatiti razlike među njima. Kao što je rečeno u početku,⁴ od tih su žudnji neke ljudske i naravne i rodnom i veličinom, druge su zvjerske, a neke su nastale zbog unakaženosti i bolesti. Umjerenost i neobuzdanost tiču se samo prvih. Zbog toga zvijeri ne nazivamo ni umjerenim ni neobuzdanim, osim u prenesenu smislu, i ako se kakav rod životinja u cijelosti razlikuje od drugog, po obijesti, štetnosti i sve-

¹ Samo podrijetlo toga pjesničkog izričaja nije točno poznato. Wilamowitz taj stih pripisuje Sapfi, a same su riječi dio opisa Afrodite sluškinje Peitho (lat. *Suada*, Nagovor).

² Homer, *Ilijada* (XIV, 215–217; prijevod T. Maretić).

³ Grč. *ὕβρις* je višeznačnica, koja znači *prijestup, nasilje, rug, oholost, uvreda, skvrna, obijest*. Aristotel tu posebno podrazumijeva značenje »užitek u tuđem poniženju«.

⁴ 1148b 15–31.

ždernosti; takve nemaju izbora, niti pak razbora, nego su 'skretaji' naravi, kao što su to luđaci 35
7 među ljudima. Zvjerstvo je manje zlo od opačine, iako je strahotnije; naime, tu se nije iskvarilo ono što je bolje (kao u čovjeka), nego ga uopće nema. Slično je to usporedbi neživoga sa živim, pitajući koje je gore; jer uvijek je neškodljiva nevaljalost onoga što ne posjeduje počelo, a um je počelo. 5
Prilično je ista i usporedba između nepravednosti i nepravedna čovjeka; svako je u nekom smislu gore od drugog; jer opak čovjek može počinuti deset tisuća puta više opačine negoli može zvijeri¹.

- VII. što se tiče užitaka i bolova te žudnji i odbojnosti do kojih dolazi preko opipa i okusa, prema kojima su već prije određeni² neobuzdanost i 8
umjerenost, moguće je ponijeti se tako da nas svladavaju one napasti kojima gospodari većina ljudi, ali i svladavati one koje gospodare većinom ljudi; one od njih koje se tiču užitaka pripadaju neuzdržnosti i uzdržnosti, a koje se tiču bolova mekoputnosti i ustrajnosti. Stanje većine ljudi nalazi se po sredini, iako su skloniji gorim stanjima. 15

- 2 Budući su neki od užitaka nužni, a neki nisu, i nužni su donekle, dok to njihovi suvišci nisu, kao što nisu ni manjci, a slično je i sa žudnjama

¹ Usporedba između opakosti neke zvijeri i opaka čovjeka oprimjeruje se prvo usporedbom neživog i živog; opakije je ono što je živo, jer u duši je počelo gibanja (*αρχή κινήσεως*), čega nema u neživome; čovjek je pogubniji od zvijeri jer ima um (*νοῦς*), a u njemu počelo gibanja, čega zvijer nema. A pri usporedbi nepravednosti i nepravednika, pogibelnija je nepravednost, jer je ona ono što nepravednika čini nepravednim, ali je istodobno i manje opaka, jer može djelovati samo ostvarena u nepravednu čovjeku. Sama pak zvijer jest strasnija, ali je manje pogibelnija od opaka čovjeka, jer nema uma. (D. R.).

² III. 10.

- i bolovima, — onaj tko se odaje suvišcima užitaka ili pretjerano traži užitke koji su nužni, i čini to prema izboru (radi njih samih, a ne ni zbog kakva drugog učinka) takav je neobuzdan; i takav se nužno ne može pokajati, pa je stoga neizlječiv; jer tko se ne može pokajati ne može se ni izliječiti. Oprečnik njemu je onaj tko je manjkav u odnosu prema užicima, dok se umjeren čovjek nalazi u sredini. Slično postoji i čovjek koji izbjegava tjelesne bolove, ne jer je svladan, nego po izboru. Od onih koji ne izabiru jedan se odaje zbog užitka, a drugi jer izbjegava bol što potječe od žudnje, tako te se međusobno razlikuju. I svakomu bi se učinio gorim ako bi tkogod počinio štogod sramotno i ne želeći ili pak uz slabašnu želju, nego ako bi postupio tako u žestokoj žudnji; ili pak ako bi udario koga i ne srdeći se, nego ako bi to učinio u srdžbi; jer što li bi tek počinio da bijaše obuzet strašću? Zbog toga je neobuzdanik gori od neuzdržanika. Od spomenutih stanja jedno je više vrsta mekoputnosti, dok je drugo neobuzdanost. Neuzdržanu čovjeku opreka je uzdržan, a mekoputniku ustrajnik; jer ustrajnost se sastoji u opiranju, a uzdržnost u svladavanju; i opiranje i svladavanje su različiti kao što je različito ne biti poražen i pobijediti. Zbog toga je uzdržnost dostojnija izbora od ustrajnosti. Onaj tko je manjkav u odnosu na one stvari kojima se većina ljudi opire i uzmaže oprijeti — taj je mekoputan i mlitav; jer i mlitavost je nekakva mekoputnost; takav čovjek povlači plašt po tlu, kako se ne bi utrudio od napora da ga podigne, i dok oponaša nevoljnika ne misli kako je sam jadan, iako je nalik na jadnika.
- Slično je i s uzdržnošću i neuzdržnošću. Jer svladaju li koga snažni i pretjerani užici ili bolovi, nikakvo čudo; nego mu se lako prašta ako se opirao, kao što čini Teodektov¹ Fdloktet kad ga
- ugriže ljutica ili Karkinov' Kerkion u *Alopi*,² ili kao što oni koji pokušavaju obuzdati smijeh provale u prasku, kako se dogodilo Ksenofantu.³ Ali ako koga svladaju užici i bolovi kojima se većina ljudi uzmaže oprijeti, dok dm taj ne može odoljeti, onda je to čudno, kad to nije ni zbog naravi roda, ni zbog bolesti, kao što je zbog sama njihovog roda mekoputnost među skitskim kraljevima, ili ona po čemu se ženka razlikuje od mužjaka.
- čini se kako je i zabavljač neobuzdan, ali je zapravo mekoputan. Jer zabava je stanovito odlanuće, budući da je odmor; a zabavljač je jedan od onih koji pretjeruju upravo u tome.
- Sama je neuzdržnost ili nagloća ili slaboća. Jedni ljudi koji promišljaju ne ostaju pri onome što promisliše zbog svoje strasti; druge opet, zbog toga što ne promisliše, zavodi njihovo čuvstvo. Jer neki ljudi (kao što oni koji koga prvi šakljaju sami se ne šakljaju) ako unaprijed štogod očute, opaze i probude sebe same i svoj razbor — ne bivaju svladani strašću, pa bila ona ugodna ili bolna. A najviše su žuri javi i žučljivi ljudi neuzdržni od nagle neuzdržnosti; jer jedni od njih zbog svoje užurbanosti, a drugi zbog svoje žestine, i ne čekaju na razlog, budući da se povode za svojom uobraziljom.
- VIII. Dakle, ikao što je rečeno," onaj tko je neobuzdan nije sklon pokajanju. Taj ostaje pri svojem izboru. Dočim je svaki neuzdržanik sklon pokajanju. Stoga stvari i ne stoje onako kako smo bili

¹ Govornik i dramatik iz IV st.

¹ Karkin Mlađi, atenski pjesnik iz IV stoljeća.

² Karkion je bio skrhan od jada zbog zavođenja njegove kćeri Alope.

³ Aleksandrov dvorski glazbenik, kojega je Aristotel možda osobno poznao.

⁴ 1150a 21.

- postavili,' nego je jedan izlječiv, a drugi neizlječiv. Jer opačina je nalik bolestima kakve su vodena boljetica ili sušica, dok je neuzdržnost poput padavice; pa je prva stalna, a druga povremena zloća. I u cijelosti, jednog je roda neuzdržnost, a drugog porok. Jer porok je sam sebi skriven, dok neuzdržnost nije sama sebi skrivena. 2 Od samih neuzdržnika bolji su 'izvansebnici'² od onih koji imaju razlog, ali ne ostaju pri njemu; jer ove svladava i slabije čuvstvo, i ne bez pret hodna promišljanja poput ostalih; naime, neuzdržan je čovjek nalik na one što se brzo opijaju i od malo vina, to jest: od manje negoli većina ljudi.
- 3 Bjelodano je dakle kako neuzdržnost nije porok (osim možda u stanovitu smislu), jer prvo je usuprot izboru, dok je drugo u skladu s izborom, pa ipak ona je nalik na porok prema postupcima, kao što Demodok kaza o Milećanima: »Bez razbora Milećani nisu, ali postupaju kao da jesu,«³ a tako ni neuzdržni ljudi nisu nepravedni, 4 ali postupaju nepravedno. Dakle, budući je neuzdržanik takav te se odaje — ne iz osvjedočenja — suvišku tjelesnih ugodu i usuprot ispravnom načelu, dok je neobuzdanik osvjedočen, jer je takav da se odaje takvim ugodama, • — prvi se dade lako nagovoriti na promjenu, drugi pak ne. Jer krepost i porok čuvaju odnosno razaraju počelo, a pri činima svršni uzrok je počelo, kao što su to u matematici pretpostavke.⁴ A ni tu ni ovdje sam dokaz ne poučava o počelima, nego krepost — bilo naravna ili običajna — naučava ispravno mnijenje o samom počelu. Takav čovjek stoga je umjeren, a opreka mu je onaj koji je neobuzdan.

¹ 1146a 31—2.

² Izvorno *οC εκστατικοί*, ushićenici, koji lako zapadaju u stanje 'izvan sebe', ili se posve smētu (o. p.).

³ Odlomak 1 (prema Diehlu; slobodan prijevod)

⁴ Izvorno *αl ύπο&έσεις*, prve pretpostavke opstojnosti prvotnih matematičkih predmeta, poput prave crte ili jedinice (D. R.).

Postoji i čovjek koji je zbog strasti 'izvansebnik' i usuprot ispravnom načelu, onaj kojim čuvstvo tako vlada te ne može djelovati u skladu s ispravnim načelom, ali ne vlada njime toliko da ga nagovori na to kako se treba odavati tima užicima bez ikakva pridržaja; takav je neuzdržan čovjek, koji je bolji od neobuzdanika, i nije nevaljao uopće. Jer u njemu se čuva ono najbolje, naime: počelo. Njemu je oprečan drugi čovjek, onaj što ostaje pri svojem i nije 'izvansebnik', barem ne zbog čuvstva. Iz toga je bjelodano kako je jedno valjano stanje, dok je drugo nevaljalo.

Da li je, dakle, uzdržanik onaj tko ostaje pri bilo kojem načelu i pri bilo kojem izboru, ili samo pri onome ispravnom; dok je neuzdržanik onaj tko ne ostaje ni pri kojem načelu i ni pri kojem izboru, ili koji ne ostaje pri načelu koje nije lažno i pri ispravnu izboru; kao što prije postavismo?¹ Ili pak — prema pripatku pri bilo kojem, ali po sebi² pri istinitu načelu i ispravnu izboru: jedan ostaje, a drugi ne ostaje? Ako tko god izabire ili provodi *ovo* radi *onoga*, onda po sebi izabire i provodi drugo, a prema pripatku ono prvo. Kad kažemo uopće³, mislimo po sebi. Tako te donekle pri bilo kojem mnijenju jedan ostaje, a drugi ne ostaje; dočim uopće: pri istinitu mnijenju.

Postoje i ljudi koji se drže svojega mnijenja, koje nazivaju 'tvrdoumniraa', koji se teško nagovaraju na što te isto tako teško odgovaraju od čega; takvi imaju nešto slično uzdržanim ljudima, kao što ima i rasipnik naprama darežljivcu te drznik naprama smioniku, ali su u mnogome različiti. Jer uzdržan čovjek neće se izmijeniti zbog čuvstva ili žudnje, dok će se zgodimice dati

¹ 1146a 16—31.

² Id est: *per se* (*καὶ-αὐτό*).

³ Izvorno *απλώς*, što znači i *apsolutno*, *bez ikakve kvalifikacije*, *uopće* (o. p.).

⁴ Grč. *ισχυρογνώμονες*.

- 3 nagovoriti; dočim ovi drugi ne popuštaju pred
razlogom, budući se prepuštaju žudnjama, i mno-
gi se od njih povode za užicima. Tvrdomni ljudi
su i 'vlastoumni', neuki i prostaci; oni vlastou-
umnii takvi su zbog užitka i bola, li uživaju pobi-
jedivši što se ne daju nagovoriti na promjenu
mnijenja, dok ih boli ako im se odluke obescri-
jepe poput pučkih odredaba. Tako te su više na-
lik na neuzdržana negoli na uzdržana čovjeka. 10
- 4 Ima ih i koji ne ostaju pri svojim mnijenjima,
ali ne zbog neuzdržaosti, kao Neoptolem u So-
foklovu *Filoktetu*;² iako on nije ostao pri svojem
zbog užitka, taj užitak bijaše lijep; kazati istinu
njemu bijaše lijepo, dok ga je Odisej nagovarao
na laž. Jer nije svatko koji učini štogod zbog
užitka ni neobuzdan, ni nevaljao, ni neuzdržan,
nego onaj tko to čini zbog sramotna užitka. 15
- 5 Budući postoji i čovjek koji manje nego što 11
treba uživa u tjelesninama, i ne ostaje pri načelu,
onaj tko je sredina između toga i neuzdržani-
ka taj je uzdržan. Jer neuzdržanik ne ostaje pri
načelu zbog suviška u tima, a dotičnik zbog manj-
ka. Dočim uzdržan čovjek ostaje pri načelu i ne
mijenja se ni na koju stranu. Ako je uzdržnost
valjana, onda oba ta oprečna stanja moraju biti
nevaljala, kakvim se zaista i čine; nu budući se
to drugo stanje pojavljuje rijetko i među rijet-
kima, upravo kao što se umjerenost smatra opre-
kom samo neobuzdanosti, tako i uzdržnost ne-
uzdržnosti. 25
- 6 A budući se mnoge stvari nazivaju po sličnosti,
tako je došlo do toga da se po sličnosti govori
i o uzdržnosti umjerena čovjeka. Naime, uzdr-
žan je čovjek onaj koji ne čini ništa usuprot na-
čelu a radi tjelesnih užitaka, upravo kao i umje-
ren čovjek, samo što jedan ima dok drugi nema
nevaljelih žudnji, i drugi je takav da ne uživa 35 1152

¹ Grč. *ἰδιογνώμυες*.

² 1146a 19.

- 7 usuprot načelu, dok prvi osjeća užitak, ali se ne
povodi za njim. A slični su i neuzdržan i neobuz-
dan čovjek; iako su različiti, obojica se odaju
tjelesnim užicima, ali drugi misleći kako i treba
činiti tako, dok prvi tako ne misli. 5

- X. Isto je tako čovjeku nemoguće istodobno biti
i razborit i neuzdržan. Već je pokazano kako je
čovjek ujedno razborit i valjana značaja. Uz to,
čovjek nije razborit samo po tome što zna, nego
i što može činiti; dočim neuzdržan čovjek nije
sposoban činiti, — iako ništa ne priječi domišlja-
ta čovjeka da bude neuzdržan; zbog toga se kat-
kada i čine neki neuzdržni ljudi razboritima, nai-
me: zbog toga što se domišljatost i razboritost
razlikuju na način koji opisasmo u prvim raspra-
vama,¹ i prema razlogu su blizu, ali se razlikuju
prema izboru, a uz to, neuzdržan čovjek nije kao
onaj tko zna i razmišlja, nego kao onaj tko je
zaspao ili je pijan. On hotimice djeluje (jer ne-
kako poznaje način i onoga što čini i radi čega
čini), te nije zao; naime: izbor mu je čestit; ta-
ko te je poluzao. I nije nepravedan, jer nije lukav;
od te dvojice jedan nije sklon ostati pri onome
što je promislio, dok žučljivac nikako d ne promi-
šlja. I tako neuzdržan čovjek nalikuje na državu
koja donosi sve potrebne odluke te ima valjane
zakone, samo se njima ne služi, kao što se ono
Anaksandrid rugao: 10

»To ushtjede država, što ni za koji zakon ne
haje.«²

- 4 Dočim zao čovjek je poput države koja se služi
zakonima, ali onima koji su zli. 25

Neuzdržnost i uzdržnost tiču se suviška onoga
stanja koje je svojstveno većini; jer uzdržan čov-
jek ostaje više, a neuzdržan manje negoli pri
tome može većina ljudi. Od različitih neuzdržno-

¹ 1144a 23—24.

² Fr. 67 Kock. (Doslovan prijevod). Anaksandrid
je inače bio komički pjesnik, Aristotelov suvremenik.

sti lakše se liječi ona koju pokazuju žučljivi ljudi negoli u onih što promišljaju, ali ne ostaju pri promišljenom; dok oni što su neuzdržni po navici lakše se liječe od onih koji su takvi po naravi; naime, lakše je izmijeniti naviku negoli narav; a zbog toga je takvo što teško i s navikom, jer je ona poput naravi, kao što Euen kaže:

»Velim ti to je dugotrajan, druže, **trud**,
Što na koncu ljudima narav postane.«¹

- 5 Sad je rečeno što je uzdržnost, a što neuzdržnost, što je ustrajnost, a što mekoputnost, te kako se međusobno odnose ta stanja.

- XI. Proučavanje užitka i bola pripada misliocu državičkog umijeća, jer on je graditelj one svrhe s obzirom na koju svaku pojedinu stvar nazivamo zlom ili dobrom uopće. Uz to je i naša nužna zadaća da ih razmotrimo. Naime, ne samo što smo postavili kako se čudoredna krepost i porok tiču bolova i užitaka,² nego i većina ljudi tvrdi da blaženstvo sadržava užitak, te otuda blaženu čovjeku i ime potječe od riječi uživati.³
- 3 Zatim, nekim se ljudima čini kako ni jedan užitak nije dobro, ni po sebi, ni po pripatku; jer dobro i užitak nisu isto; drugi misle kako neki užici jesu dobro, ali da su većinom nevaljali. A postoji i treći nazor: čak ako su i svi užici dobro, ipak ono što je najbolje ne može biti užitak. Dakle, užitak nije dobro uopće, jer svaki je užitak sjetilno postajanje (ili prijelaz) u neku narav, a ni jedno postajanje nije istorodno svojoj svrsi, kao što ni jedna domogradnja nije istorodna sa samim domom. Uz to, razborit čovjek izbjegava užitke. Jer razborit čovjek ide za onim što je bezbol-

¹ Fr. 9 Diehl (Doslovan prijevod). A Euen s Parosa bio je pjesnik i filozof, Sokratov prijatelj.

² 11046— 1105a 13.

³ Posrijedi je etimologija *μακάριος* od *μάλα χαίρειν* koja je, naravno, bez znanstvene potkrepe.

no, a ne za onim što je ugodnost. Osim toga, užici su smetnja razboritu mišljenju, i to više što se više uživa, kao što je slučaj pri spolnoj nasladi; jer zaokupljen njome nitko ne može razmišljati. Zatim, ne postoji nikakvo umijeće užitka; dočim svako dobro je djelo umijeća. I dalje, nejačad i zvjerad odaju se užicima. A svi užici nisu valjani, jer postoje i oni koji su sramotni i zazorni, a i oni škodljivi, budući da su neki od užitaka i štetni po zdravlje. I opet, užitak nije ono što je najbolje, jer nije svrha, nego postajanje. Te su stvari gotovo sve što je o tome rečeno.

A da ne proizlazi kako zbog tih razloga užitak nije dobro, niti ono najbolje, bjelodano je prema slijedećem. Prvo, budući je dobro dvostruko (ono koje je *uopće* i ono koje je nekomu *posebno*), slijedit će da su takvi i naravi i stanja, kao i gibanja i postajanja; a od onih koji se čine nevaljalima, neki koji su *uopće* nevaljali nisu takvi i *posebice*, nego su vrijedni izbora, dok neki što nisu vrijedni izbora ni pojedinoj osobi bivaju takvi zgodimice i na malo vremena, ali ne uopće; neke opet od tih stvari i nisu užici, nego se samo čine takvim, kao one koje prati bol i koje su radi liječenja, poput postupaka s bolesnicima.

Budući je, zatim, jedno dobro djelatnost, drugo stanje, oni užici koji nas vraćaju u naravno stanje samo su po pripatku ugodni; a ona djelatnost koja je u žudnjama pripada preostalom stanju i naravi,¹ jer postoje užici i bez bola i bez žudnje, poput djelatnosti misaonog promatranja, pri čemu narav nije manjkava. Znak je toga što ljudi ne uživaju u istoj ugodi dok im se narav ispunjava i kad je potreba ispunjena; nego kad je ispu-

¹ Ili: »onome dijelu nas koji je ostao u naravnom stanju« (prema Burnetu) ili »onolikome stanju i naravi koliko je ostalo neoštećeno« (prema Rossu i Thomsonu). Samom prevodiocu se učinilo da je i ovdje najuputnije prenijeti doslovno Aristotelove riječi (o. p.).

- njena, uživaju u ugodama uopće, a dok se ispu-
njava i u samim oprekama: tada uživaju i u kise-
lim i gorkim stvarima, koje nisu ugodne ni po na-
ravi ni uopće. Tako te ne mogu ni biti užici. Jer
kao što se ugodnine međusobno razlikuju, tako i
užici što proizlaze od njih. 5
- 3 Uz to, nije nužno da štogod bude bolje od užit-
ka, kao što neki kažu kako je svrha bolja od po-
stajanja, jer užici nisu postajanja, niti su pak
svi po postajanju, nego su djelatnosti i svrhe; oni
ne nastaju kad se štogod postaje, nego kad se
nečim služi; i nije u svih užitaka svrha štogod
dručkije od njih samih, tako je samo u onih što
pridonose usavršenosti naše naravi. Stoga nije
prikladno reći kako je užitak sjetilno postajanje,
nego ga prije valja nazvati djelatnošću stanja
prema naravi, a mjesto 'sjetilno' reći 'nezaprije-
čeno'. Čini se kako je on nekima postajanje, jer
misle da je užitak poglavito dobro; oni, naime,
misle kako je djelatnost postajanje, a ona je ne-
što posve drugo. 10
- 4 A kazati kako su užici nevaljali, jer su neke
ugodnine škodljive po zdravlje isto je što i ka-
zati da su neke zdrave stvari nevaljale po boga-
ćenje; oboje je tako nevaljalo, ali nisu nevaljali
po sebi, jer katkad i samo znanstveno promatra-
nje škodi zdravlju. 15
- 5 Naime, ni razboritosti, ni bilo kojem stanju, ne
priječi ništa užitak što proizlazi iz njih, nego dm
priječe inorodni užici, jer užici od razmišljanja
i učenja učinit će da još više razmišljamo i uči-
mo. To da užitak nije djelo nikakva umijeća pro-
izlazi posve razložno; jer nema umijeća ni od
kakve druge djelatnosti, nego samo od mogućno-
sti; iako se zapravo pomastarsko umijeće kao i
začinarsko umijeće smatraju umijećima užitka. 20
- 6 Dočim tvrdnje kako umjeren čovjek izbjegava
užitke, a razborit čovjek teži za bezbolnim živo-
tom, dok se zvjerad i nejačad odaju užicima, raz-
rješuju se istim odgovorom. Već je rečeno¹ kako
su neki užici dobri uopće i kako svi nisu dobri,
a za tima idu i zvjerad i nejačad (dok razborit
čovjek teži bezbolnosti upravo zbog (njihova odsu-
ća) naime: za onima što su povezani sa žudnjama
i bolom, za onim tjelesnim užiaima (jer ovi su
takvi) te njihovim suvišcima, prema kojima je
neobuzdanik neobuzdan. Zbog toga umjeren čo-
vjek izbjegava takve užitke, jer postoje i užici
umjerena čovjeka. 30
- Postoji, zatim, slaganje oko toga kako je bol
zlo i kako je valja izbjegavati: bilo zato što je
zlo uopće bilo zato što nam je nekakva zapreka.
A opreka tomu što treba izbjegavati, kao onomu
što treba izbjegavati i što je zlo, jest dobro. Sto-
ga je nužno da užitak bude nešto dobro. Jer ona-
ko kako je Speusip² riješio samo mu rješenje ne
stoji; naime: da je užitak opreka i bolu i dobru
kao ono što je veće i manjemu i jednakomu, bu-
dući da ne bi htio reći kako je užitak neko zlo.³ 35
- Uz to, ništa ne priječi da nekakav užitak bude
i ono najbolje, iako su neki užici nevaljali, upravo
kao što to može biti i nekakvo znanje, iako su
neka znanja nevaljala. Ali je možda jednako i nu-
žno, ako svako stanje ima nezapriječene djelat-
nosti, da blaženstvo bude ili djelatnost — ako je
nezapriječena — svih njih ili pak jedne od njih,
te da bude najdostojnije izbora; a takva djelat-
nost je užitak. Tako bi ono najbolje bilo neki
užitak, iako su mnogi užici nevaljali, a možda i 10
- ¹ 1152b 26.
² Čini se da je Speusipu dobro ili neutralno ili ne-
trpno stanje. Nu samo mjesto nije posve jasno, pa
tako u Thomsona stoji »da je dobro opreka i užitku
i bolu«, dok Rackham prevodi: »kao što je veća opre-
ka jednakom i manjem tako je i užitak opreka neu-
tralnom stanju čuvstva kao i bola.« Sām sām se pak
trsio prenijeti doslovce Aristotelove riječi (o. p.).
³ Aristotel se tim stavkom bavi i u X knjizi ovog
djela (II 5).

- uopće. I zbog toga svi misle da je blažen život ugodan, te upliću ugodu u blaženstvo, i posve razložno; naime: ni jedna zapriječena djelatnost nije savršena, a blaženstvo je jedno od savršenstava. Zbog toga blaženu čovjeku treba tjelesnih dobara te onih izvanjskih i koja pripadaju sreći, kako ne bi tima bio zapriječen. Stoga oni koji tvrde, kako je čovjek razapet na mučila ili onaj što je dopao golemih nevolja, zapravo blažen, ako je dobar, hotice ili nehotice govore besmislice. A zbog toga što sreća jest potrebna, nekima se čini kako je dobra sreća istovjetna s blaženstvom, što ona nije, jer i ona u suvišku postaje zaprekom, i možda se više pravo i ne može zvati dobrom srećom; naime: njezina se granica određuje naprama blaženstvu. A to što za užitkom sve teži, i zvijeri i ljudi, znak je da je on nekako ono najbolje:
- »Nijedna glasina posve ne propada, koju mnogi puci pronose . . .«
- 6 Nu budući ni jedna narav, ni jedno stanje, niti jest niti se čini najboljim za sve, ne teže svi ni za istim užitkom, pa ipak svi idu za užitkom. I možda i *tete*, ne kao što sami misle ili kako bi rekli, ali ipak za istim užitkom; naime: sve stvari po naravi imaju nešto božanske² Ali kako su tjelesni užici privlastili sebi baštinstvo toga imena, zbog toga što se najčešće zapada u njih i što svi sudjeluju u njima, te zbog toga što su im jedino oni poznati, ljudi misle da samo takvi i postoje.
- Isto je tako bjelodano, ako užitak ili djelatnost nije dobro, da onda blažen čovjek neće ugodno živjeti, jer radi čega bi mu trebao užitak, ako nije dobro, nego bi mogao živjeti i bolno? Naime: ni bol nije ni zlo ni dobro ako to nije ni užitak; te zašto bi se onda izbjegavao? I život valjana

¹ Heziod, *Poslovi i dani* (763; doslovan prijevod).

² Aluzija na nastavak gornjeg navoda iz Hezioda, koji glasi: »I sama je božanstvo.«

čovjeka nije onda ništa ugodniji, ako takve nisu i njegove djelatnosti.

Sto se pak tiče tjelesnih užitaka, neki kažu kako treba uvelike izabirati jedne užitke, to jest one lijepe, ali ne i one tjelesne, kojima se bavi neobuzdanik; ti onda moraju razvidjeti: zašto su oprečni bolovi nevaljali. Jer onomu što je zlo opreka je dobro. Ili su nužni užici tako dobri kako je dobro i ono što nije zlo? Ili su tek donekle dobri? Od onih stanja i gibanja u kojih nema suviška onoga što je bolje, nema ni od užitka; a gdje ima, ima i od užitka. Dočim postoji suvišak tjelesnih dobara, i nevaljao je onaj čovjek koji se odaje tome suvišku, a ne nužnim užitcima. Svi, naime, uživaju nekako i u začinjnim jelima i vinima i spolnim nasladama, ali ne i kako treba. A oprečno je s bolom. Čovjek ne izbjegava njegov suvišak, nego bol u cijelosti; jer suvišku užitka nije opreka bol, osim onomu tko se odaje takvom suvišku.

Naime, ne treba samo reći istinu nego treba iznijeti i uzrok laži, jer to pridonosi osvjeđenju; pošto se razložno pokaže zbog čega se što-god koje nije istinito čini istinitim, postiže se da se više vjeruje samoj istini; tako te zbog toga valja razjasniti zašto se tjelesni užici čine dostojnijim izbora. Dakle, prvo zbog toga što suzbijaju bol; zbog suvišaka bola ljudi traže suvišak užitka i uopće tjelesni užitak, kao lijek bolu. Ti ljekoviti užici bivaju snažni, zbog čega im se ljudi i odaju: zbog toga što se čine suprotnim svojoj opreci. A zapravo, užitak se ne čini valjanim zbog dvojega, kao što je već rečeno;¹ jer su jedni užici djelatnosti nevaljale naravi (ili po rođenju, kao u zvijeri, ili zbog navike, kao u nevaljalih ljudih); drugi su ljekoviti po manjkavom stanju; a bolje je već posjedovati stanje² negoli ga tek stjecati. Ti užici nastaju dok se postaje savršenim; stoga su va-

¹ 1152b 26–33.

² Misli se na normalno, zdravo stanje.

- 5 lžani tek prema pripatku. Uz to, zbog njihove
 žestine tjelesnim se užicima odaju oni koji ne
 mogu uživati u drukčijima, te tako neki sami
 sebi izazivaju umjetne žeđi. Kad su takvi užici
 neškodljivi, nezazorni su; ako su škodljivi, onda
 je to nevaljalo. Jer dotičnici i nemaju štogod
 drugo u čemu bi uživali, a nijednostrano stanje
 mnogima je bolno zbog vlastite naravi. Jer živi
 stvor se uvijek muči, kao što svjedoče naravo-
 slovci, govoreći kako je i gledanje i slušanje bol-
 no, samo što srao se mi na to već naviknuli, kako
 6 kažu. Slično, u mladosti su ljudi zbog raste-
 nja u onom stanju u kojem i vinom opijeni, i mladost
 je slatka; dočim žučljivcima je narav takva te im
 uvijek treba lijeka; i tijelo, nagrizzato zbog mje-
 šavine,¹ stalno im je uzbuđeno, pa su uvijek u
 7 žestokoj žudnji. A bol im izgoni užitak, ili onaj
 oprečni, ili pak i bilo koji, ako je snažan. I zbog
 toga postaju neobuzdani i nevaljali. U onim pak
 užicima koji su bez bolova u tima nema suviška;
 ti su od ugodnina koje su takve po naravi, a ne
 prema pripatku. Ugodninama prema pripatku na-
 zivam one koje su ljekovite; jer izlječuje se dje-
 lovanjem onog dijela što je preostao zdrav, te se
 zbog toga izlječenje čini ugodnim; a ugodninama
 8 po naravi one koje tvore² djelatnost dotične na-
 ravi. Ali nije uvijek ugodna ista stvar, zbog toga
 što naša narav nije jednostavna, nego je u njoj
 prisutno i nešto drugo, ma koliko smo propad-
 ljivi, tako te ako jedan dio štogod učini, onda je
 to drugoj naravi protiv naravi; a kad se oni izjed-
 nače, samo se počinjeno ne čini ni bolnim ni
 ugodnim. Jer kad bi komu narav bila jednostav-
 na, uvijek bi mu ista činidba bila najugodnija.
 Zbog toga bog uvijek uživa u jednoj i jednostav-
 noj ugodi; jer ne postoji samo djelatnost gibanja,
 nego i ona negibanja, i više ima užitka u miro-
 vanju negoli u gibanju. Ali »Mijena je slatka u

¹ Posrijedi su tjelesni, životni sokovi, kojih mješavina tvori odgovarajuću čud ili značaj.

² Ili koje potiču djelatnost datog stanja, kao što glazba potiče glazbenu narav (H, T.).

svemu«, ¹ prema pjesniku, zbog nekakve zloće; jer
 kao što je zao čovjek koji se lako mijenja, takva
 je i narav kojoj treba mijene, budući da nije ni
 jednostavna ni čestita. 30

- 9 Rečeno je dakle i o uzdržnosti i o neuzdržno-
 sti, te o užitku i bolu, i što je svako pojedince, i
 kako su neke od tih stvari dobre a druge loše.
 Sad preostaje govoriti o prijateljstvu.